

CSORDÁS LÁSZLÓ

SZEMBESÜLVE AZ IDŐVEL

(VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *EREIMBEN AZ IDŐ*)

Az érettség metaforája, amelyet a költői oeuvre-ben gondolkodó, az életrajzot és a szövegeket egymásra vonatkoztató, egybeolvasó irodalomtörténet-írás, valamint kritika némely változata a különböző pályaszakaszok elkülönítésére és értékelésére használ általában, kevésbé vagy egyáltalán nem illik Vári Fábián Lászlóra. Az önálló kötetrel viszonylag későn, csupán a rendszerváltást követően színre lépő költő ugyanis már akkor komoly szakmai tapasztalatokkal és tudással mutatkozott be a szélesebb olvasóközönségnek. A pályakezdés nehézségeiről, az útkeresésről pedig jobbra csupán közvetett tudásunk van (gondolok itt elsősorban a visszaemlékezésekre, az interjúkra, a költő által később írt esszékre, valamint a *Tábori posta* egyes részeire), továbbá az sem mellékes, hogy a zsenék, a korai versek szövegei ma még alig hozzáférhetőek. Ezért számomra úgy tűnik, Vári Fábián László költészete nem annyira időben, pályaszakaszokra bonthatóan, mint inkább térben változik: az a szöveggörpusz, amelynek alapjait az első kötet fektette le, csak lassan, átgondolt és kimunkált újabb darabokkal bővítve gyarapodik életművé. Nem fejlődéssel van tehát dolgunk, hanem inkább változásokkal. Még akkor is, ha ezek nem tűnnek olyan látványosnak, mint a 20. század második felében a költői hagyomány, illetve szerep leépítését, alapjainak újragondolását célzó költői irányzatok, beszédmódok és technikák.

Vári Fábián költészete nagy tekintélyt tulajdonít az általa választott hagyománynak: rá épít alapot, majd ebből merít erőt. A párbeszéd során ugyanis, amelyet a szélesebb értelemben vett költői tradícióval folytat, nem csupán hatás keletkezik, hanem ennél szervesebb folyamat veszi kezdetét, mégpedig a beépülés. Azokat az elemeket, versformákat, motívumokat, költői képeket, amelyeket saját (szöveg)világában elhelyez, a népköltészetben, a legendákon, a mítoszokon, a Biblián, a magyar történelmen át a műköltészet népinek nevezett kortárs irányzatáig terjedően, mind-mind a hagyományból veszi át, majd igazítja magához, valamint a korhoz, amelyben él. Az előző versgyűjteménynek, a 2010-ben megjelent *Jég és korbács*-nak a végén közölt beszélgetésben (*Verset, ne ocsmány varangyot!*) van egy fontos, a recepció-

ban ezidáig kevésbé hangsúlyozott megállapítása, amely jól szemlélteti a költő viszonyulását a hagyományhoz. Vári Fábíán úgy véli, hogy az alkotó „munkája közben korok és világok vándora”. A vándor pedig nem csupán idegenként jár-kei az ismeretlenben – vihetjük tovább a gondolatot –, hanem megfigyel, feljegyez, tanul és elsajátít. Ezzel sajátta, otthonossá teheti korok és világok mára már gyakran elhagyatottnak, kihűltnek tűnő, folytathatatlanak vélt szemléletét, poétikáját. Költészete ilyen szempontból alternatívát is jelent a ma fősodorbelinek számító depoetizáló tendenciák mellett: az ősi vagy régi műfajok világa, a népi hagyomány – dacára a válságoknak, amelyeket egyébként a költő maga szintén észlel – nem merült ki, folytatható, sok még a kiaknázatlan lehetőség.

Az életmű felosztása pályaszakaszokra ugyan nem egyszerű, de ez még nem jelenti, hogy minden más rendszerezésnek is mereven ellenállnának a szövegek. Az 1990-es évektől sorra megjelenő gyűjteményeket ugyanis tematikai és motivikus kapcsolódási pontok szervezik verseskötettké. Mivel valamennyi eddig publikált kötet gyűjtemény, azaz válogatás a régebbi és újabb termésből, ezért felértékelődnek bennük az olyan jegyek, amelyek az összeállítást, a kompozíciót állítják előtérbe. Egy-egy verseskötet elemzésekor éppen ezért mindenekelőtt a szervezőerőként ható paratextusokat érdemes kiemelni, egészen pontosan a kötet-, a ciklus- és verscímeteket, az ajánlásokat, valamint ezek egymáshoz való viszonyát.

Összehasonlítva a *Jég és korbács* című kötettel, már első olvasásra megállapítható: ha az előző gyűjteményben a pusztulás motívuma került középpontba, addig az idővel való szembesülés képzete irányítja az *Ereimben az idő* verseire a figyelmet. Két nyilvánvaló példát érdemes már itt kiemelni az újraközlés gesztusát illetően: mennyire más fénytörésben jelenik meg az olvasó előtt az Antall Istvánnak (*Mitosztöredék*) vagy a Görömbei Andrásnak (*Jégangyal*) ajánlott vers, ha tudjuk, az előző kötet megjelenése óta ők már eltávoztak az élők soraiból.

Az *Ereimben az idő* első ciklusa, ahogyan a kötetnyitó vers is az *Alagút végén* címet kapta. Régi irodalmi toposzt elevenít fel ezzel és értelmez újra Vári Fábíán László. Az ember valahonnan valahová el akar jutni az alagúton keresztül, nincs megállás, sem pihenő, a cél a kijutással válik megközelíthetővé, a lényeg az átmenetiség. Ugyanakkor az alagút végének képzete a klinikai halál állapotából felébredő betegek elbeszéléseihez is kapcsolódik. Beszámolóikból ismerjük a következő szinesztéziát: ebben az átmeneti állapotban rendszerint egy alagútban jártak, amelynek végén fényességre lettek figyelmesek, amelyből meleg, forróság áradt. Egyesek szerint ez támaszthatja

alá, hogy a halál után is van élet. A versben azonban váratlan módon nem a fény várja az alagút végére érőt, hanem a hideg és a természet kiüresedése: „Az alagút végén / hideg lesz nagyon. / Szellőt, madarat / nem ringat a lomb”. Ezzel együtt az ember saját útjának végéhez ér. Átalakuláson megy keresztül, de utolsó mozdulatával is védekezni próbál. Árnyék-létében még összegömbölyödik. A születés és a halál előtti pillanatok így válnak hasonlóvá egymáshoz. A méhben lévő magzat természetes pózának képe és az alagútból kierő ember védekező reflexe fonódik itt össze. De nem lesz azonos a két kiemelt pillanat, mivel az útjának végéhez érő ember már komoly, feldolgozásra váró, de teljes mértékben megismerhetetlen múlttal rendelkezik. Ezért is idézi fel a költő Thomas Mann *József és testvérei* című regénytetralógiájának híres kezdősorát egyetértően: „Valóban mélységes / mély a múltnak kútja”. A múlt feltárásának, megismerésének szándéka hívja elő a kötetben a teremtés-, eredet- és családtörténetek különféle változatait.

A bibliai Édenkertbe vezet a *Gikhon partjain* világa. A név, amely a négy paradicsombéli folyó egyikét takarja, Mózes első könyvében valóban felbukkan, igaz, más írásmódban. A *Genézis* 2. részének 13. verse így hangzik Károly Gáspár fordításában: „A második folyóvíz neve pedig Gihon; ez az, a mely megkerüli az egész Khús földét.” A bibliai teremtésmítosznak tehát fontos része a nevezett folyó, amely az öntözés által a bőséghöz, a jóléthez járul hozzá. Látható, hogy ehhez a hagyományhoz nyúl vissza Vári FABIÁN László versében, ugyanakkor tovább is írja azt, amikor az emberiség szempontjából lényeges fordulópontot tételez fel, és az idő kimérésére utal a *Gikhon partjainál*: „ott méretett ki a korszakok hossza, / akkor zizegett fel / az idő szíve.” A szentséget pedig profán módon ellenpontozza már az első versszakban: a világot teremtő Úr a jövő programozójaként jelenik meg benne. Antropomorfizmus ez, hiszen emberi tulajdonságokkal ruházza fel az emberfeletti hatalommal rendelkezőt. Az idők során sokféleképpen ábrázolt Isten (legalább a megértő öregúrtól a bosszúállóig terjedő skálán) miért ne lehetne a 21. században egy olyan programozó, aki főművét úgy tervezi meg, hogy az saját maga észlelje a „durva hibát”? A kortárs populáris kultúrában ennek az ábrázolásmódnak már egy ideje megvannak az előzményei, elég itt a nagy-sikerű sci-fire, a *Mátrix*-trilógiára utalni.

Az eredetmagyarázó- és családtörténeti elbeszélés típusának összekapcsolása a kötet címadó verse, az *Ereimben az idő*. Az első három versszakban a lírai én saját korát emeli ki az objektív idő kötelékeiből egy hasonlat által és a ködös mítoszi időbe helyezi: „Oly vén vagyok már, mint a tenger.” Majd a

hasonlaltal azonosulva magyarázza saját eredetét. Ősei így tulajdonképpen nem különülnek el a természeti képződményektől, jelenségektől: „Anyám szikla volt, apám a szél.” Ezzel igazolja: a lírai én elválaszthatatlan része az örök változásnak, átalakulásnak, ahogyan az állandóságnak is: „Anyám elfogyván sivatag lett. / Lépkedek rajta, mégsem lelem.” Valamint: „Apám nélkül holt víz a tenger, / ezért nem szűnhet ő soha.” Később fény derül arra, min alapul a hasonlat, hiszen a lírai én sorra a „váltott gyerek” jellemzőit ismeri fel magán. Ettől függetlenül úgy tűnik, a családtörténet folytatása már biztosított, a gyermekek megtalálták párjukat, akik „létrehozzák majd másukat”. De az utolsó két strófa mégis a bizonytalanságot, a véletlent veti fel a Föld és az ember sorsszerűségében: hiába próbálja bebiztosítani magát bárki, ha a végzet eleve másképp rendeltetett el.

Ehhez illeszkedik áttételesen a mágikus szövegek tradícióját élesztgető *Ráolvasás* című képvers, amelyhez lábjegyzetet fűz a költő. Ebből kiderül, hogy a nyílhegy formájú versszöveg felmondása reggeli-esti imával termékenységhez és javakhoz segíti az adott személyt. Végtelenen varázstalanított korunkban szükség van a szavak mágikus erejébe vetett hitre, mert feketeség, tisztátalanság veszi körül az embert, sugallja a ráolvasás és a Babits Mihályt parafrázáló *Fekete rímek*. Egyedül Jézus sebeit látja még makulátlannak a lírai én. Magányában megjelenő és tudatán a hatalmat átvenni akaró démonja elűzéséhez is őt hívja segítségül: „Írni tudom csak: Jézusom, üzd el” – szól keserűen a *Magányomat magamra*. Egy őszeleji álomban már a halál (*A Földről régóta*), majd a Hold kelésével a vég és a bukás (*Az angyal és a hold*) képzele tűnik fel. A remény azonban még megtartó erővel bír (*Tarts meg*), hiszen a világ dolgainak elrendezésébe vetett bizalom nem szűnik meg könnyen: „Helyére kerül végül minden, / végül – tán nem lesz tűzőzön.” (*Végül*)

Bevallottan a *Halál ellen* rendeződnek csoportba a második ciklus darabjai. Mindegyik itt szereplő vers jellegzetesen ajánlással van ellátva. Az élő és már örökre eltávozott barátoknak, mestereknek ajánlott költemények József Attilától (*Nyolcsorosok*) és Nagy Gáspártól (*Útravaló*) S. Benedek Andrásig (*Ítélet után*), Utassy Józseftől (*Az Úr kegyelméből*) Jókai Annáig (*Jó, hogy az éjjel*) egyrészt a tiszteletadás jelei, másrészt pedig az emlékezet megőrzését hangsúlyozza ezzel Vári Fabián. Ezek közül néhány alkotást továbbá valamilyen konkrét alkalom hívott életre. Születésnapra íródott például az Oláh Jánosnak (*Attól fogva*), a Hajdu Lajosnak (*Vers a halál ellen*) és a Jánosi Zoltánnak (*Sóstói úti fák*) címzett darab. A ciklusban a vallomások jelleg dominál, így értékválasztásként is olvashatóak a benne szereplő versek és ajánlások.

Ebből a sorból emelkedik ki magasan a Zoltán fiának ajánlott *Változatok a halotti beszédre*. Ismeretes, hogy a *Halotti beszéd* az első fennmaradt, magyarul írt összefüggő szövegemlékünk, és mint ilyen, értelmezése nem csak a szakembereknek, de a költői képzelet számára is kihívást jelent. A sikeres átköltések évszázadokat ívelnek át, miközben párbeszédet teremtenek régi és mai világok között. A 20. századi magyar irodalomban több olyan maradandónak bizonyuló átdolgozás is született, amely egyenes vagy átvitt értelemben, de valóban halotti beszédnek nevezhető. Ehhez a vonalhoz kapcsolódik Vári Fábián László, amikor több szálon követi a szövegemléket, Kosztolányi Dezső, de különösen Márai Sándor és Bella István *Halotti beszédét*. A Máraiéval az is rokonítja, hogy mindkét szöveg erőteljesen ajánlja fel az életrajzi olvasás lehetőségét, így perspektívájuk között is könnyen vonható párhuzam: Márai az emigráns-, míg Vári Fábián a kárpátaljai kisebbségi léthelyzetből tekint a magyar kultúrára, és próbálja meg a múltból származó darabkákra, szilánkokra hagyatkozva megkonstruálni saját emlékezetét. Meg kell azonban jegyezni, hogy a *Változatok a halotti beszédre* (a szöveghagyomány retorikai jellegzetességeivel összehasonlítva) nem igazán az egyházi értelemben vett sermo vagy magyar megnevezéssel élve, temetési beszéd, és így aligha tekinthető csupán átköltésnek. Sokkal találóbbr lehet itt a ráírás vagy palimpszeszt írói technika említése. A versben még itt-ott áttetszenek ugyan a halotti beszédnek a magyar irodalmi hagyományhoz köthető jegyei, de műfajilag már látomással, családtörténeti elbeszéléssel, leltárral, valómással és ezek változataival van dolgunk. Ezt jelentheti és támaszthatja alá a négy nagyobb egységből (változatból) álló vers pontos címadási szándéka is. Az alapszituáció a következő: a költő, aki végigtekint családfáján és ősei múltján, megszólítja fiát, majd tudatosítani igyekszik mindkettejükben, hogy az efféle „históriák” általában nem üdvtörténetként érnek véget. Az önsorsrontás, a meddőség, a nyelvváltás és országvesztés emléke a jelen távlatnélküliségével „torzképek, víziók, fátumok” formájában jár elő kísérteni újra és újra. Hiába szeretne ő maga írni valami esztétikailag szebbet vagy etikai értelemben véve jobbat, ha tudata ezek után nem képes a vágyott alkotás létrehozására: „A papíron vérszennyves piktogramok – / enervált versabortátumok” jelennek meg csupán. Megfogalmazódik bennünk a kérdés: mit tehet ilyenkor a költő, aki jobbjára csak az íráshoz ért?

Például azt, hogy *Lágyabb énekek*ben oldja fel a sötét tónust, a keserűséget és a kilátástalanságot, ahogyan azt a következő ciklusban teszi. A kiemelt szókapcsolatról Arany János balladájának, *A walesi bárdoknak* egy részletére asszo-

ciálhatunk. Az agg bárd könyörtelenül kemény, őszinte éneke, majd máglyára küldése után adja parancsba Edward király: „Ha! lágyabb ének kell nekünk”. De ezzel ellenszegülve a bárdok inkább önként és dalolva vállalják a vértanúhalált. A ballada allegóriaként olvasva a mindenkori hatalom elvárásai és a művész szerepértelmezése közötti feloldhatatlan ellentétet példázzák. Egyben Arany persze a bárdköltői szerep lehetőségeivel is számol, ami különben Vári Fábiántól sem idegen. Az *Ereimben az idő* szövegkörnyezetében azonban kissé módosul a szintagma jelentése. A *Fekete rímek* célirányosan utal is erre: „fekete versből tüdővér habzik / fekete rímek hiába rínak / lágyabb poézis kellene írnak”. A vágy – és nem parancs –, amely arra irányul, hogy a vers vagy az ének (a kettő gyakran szinonima Vári Fábiánál) olykor lágyabb is lehetne – hiszen az enyhítő hatás szintén része a poézisnek –, nem önfeladással és saját költői szerepének megtagadásával kell találkozjon, hanem új lehetőségekkel.

A szerelmi líra lehetőségeit ma nem könnyű meghatározni, ahogyan a *Lágyabb énekek* ciklusban is láthatjuk. Azok az eszmények, amelyek az emelkedett hangvételi vallomások, udvarlási rítusok, szerelmi játékok hitelességét voltak hivatva alátámasztani egykor, akár néhány évtizede is, a női és férfi szerepek átértékelésével nagyrészt érvényüket veszítették mára. Azt hiszem, a szerelmes versben kopnak el manapság leginkább a szavak és kifejezések, a hasonlatok és metaforák, az őszinte gesztusok pedig nagyon hamar modoros pózzá merevülhetnek, ha nem sikerül érvényes nyelvet találni a másik, valamint a választott téma, a szerelem, az intim kapcsolatok megközelítéséhez. Érti ezt Vári Fábián is, amikor önironikusan a következőt írja a bűnbeeséshez visszanyúló vallomásában: „Már megint a régi vers íródik” (*Már megint a régi*). E versek közül azok emelkednek ki, amelyek a pátoszt a visszafogottsággal, az erőteljesen retorizált dikciót az élőbeszédhez közelítő megszólalásmóddal keverik. Ilyen a Szabó Lőrinc motívumaira íródott *Kócsag-dalok* második részének szép, a nyelvi határokkal, korlátokkal szembesülő indítása: „Hogy szólhatnék hozzád méltó módon? / Csak most tanulom tündér-nyelvedet. / Készletemben minden ígém ódon, / és gyök szakad és toldalék pereg” (*Mire vagy jó?*). Ha ezt sikerül továbbvinni a későbbiekben, hiszen az idézett részlet időhatározójából erre következtethetünk, akkor olyan tartalékok kerülhetnek felszínre e lírában, amelyek eddig jórészt takarásban voltak.

Rögtönzött, illetve alkalmi, például a *Kortárs* folyóirat költőversenyei-re írt verseket (ilyen a Petőfi-motívumokat variáló *Őszi panaszok* és a Csonkai-átköltés, a *Ha majd a halál*), imitációkat (*Népdal*, *Udvarló ének*, *Lehoztak a vizek*) és szójátékokon alapuló paródiát (*Kata-strófák*) tartal-

maz a kötet záró ciklusa, a *Versek a Lúdas Matyiból*. A könnyed, jókedélyű, játékos kedvű költő karaktere rajzolódik ki az olvasó előtt ezeken a lapokon. Biztosra vehető, hogy az *Ereimben az idő* általánosan mély, borongós, sötét jellegét igyekszik oldani egy-egy ilyen szöveg. Ezzel együtt hangsúlyossá válnak az erotikus, a priapikus, illetve a pajkos természetű versek: „Átkozott tengerpart, Malmö, / welcome-drink helyett egy halnő? // (...) Kedvesem, velem ne viccelj, / popódra minek a pikkely?” (*Északi románc*). Máshol az életet igenli és a duhaj, mulatozó időtöltést magasztalja a lírai én, főként a bordal műfajában: „Most bódítson a bor! / Szememre szoknya hull, / ágyékomban a tájoló / pörögni kezd vadul. // (...) Noénak üzenem, / hát nyílj meg, Genезis: / bár furcsa volt és szaggatott, / de bordal volt ez is” (*Ha leszállván a nap*). Alkalmadtán pedig az ironikus és önironikus él tűnik ki, akárcsak ebben a négysorosban: „Súlyos bronzpakett. / Némi pénz, pia jár vele, / és másnap reggel sem fáj / az ünnepelt alfele” (*A díj*).

Ez a kötet jól mutatja, hogy túlzottan leegyszerűsítő Vári Fábián Lászlót pusztán a népi- vagy a váteszköltő kategóriájába szorítani. Alakuló életműve gazdagabb és sokrétűbb. Úgy gondolom, itt lenne az ideje a sorra megjelenő válogatások után egy összegyűjtött verseket tartalmazó kötet összeállításának, hogy egyberostálva lássuk az eddigi életművet, kiegészítve a legújabb költeményekkel. A még előkészületben lévő, de nemsokára megjelenő, róla, illetve műveiről szóló monográfia és ez a kötet együtt a versek újraolvasását ösztönöznék, és persze segítene tetten érni a költőszerep változásait, hangsúlyeltolódásait térben és időben.

(Vári Fábián László: *Ereimben az idő*, Budapest, Magyar Napló, 2015.)